

# ŞÜKRÜ TÜL ESKİ ESER KOLEKSİYONU'NDAKİ BİZANS DÖNEMİ MADENİ ESERLERİ

## BYZANTINE METAL OBJECTS IN ŞÜKRÜ TÜL COLLECTION OF ANTIQUITIES

**Zeynep ÇAKMAKÇI\***

### Makale Bilgisi

Başvuru: 15 Mart 2017

Hakem Değerlendirmesi: 17 Nisan 2017

Kabul: 13 Haziran 2017

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2017.15.003

### Article Info

Received: March 15, 2017

Peer Review: April 17, 2017

Accepted: June 13, 2017

DOI Number: 10.22520/tubaked.2017.15.003

### Özet

Bu makalede Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Şükrü Tül Koleksiyonu'nda sergilenen farklı tür ve işlevdeki Bizans dönemi madeni eserleri incelenmektedir. Kurşun bir mühür hariç, tamamı bronz malzemeli bu eserler arasında haçlar, kemer tokaları, damga ile yüzük yer alır. Söz konusu bu objeler, makalede öncelikle Bizans dünyasındaki işlevleri, genel özellikleri ve kronolojik gelişimleri ile ele alınmış, sonrasında benzerleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Buluntu yeri bilinmeyen ve tamamı bağış yoluyla koleksiyona kazandırılan bu eserlerin bazıları için tarihlendirme önerileri de çok yakın benzeri üzerinden yapılmıştır. Arkeolojik alanların Bizans tabakalarında olduğu kadar, müzeler ve özel koleksiyonlarda sıklıkla karşılaşılan bu objeler, Bizans dini ve gündelik yaşamına ilişkin somut belgeler olarak Bizans yaşam kültürü ve alışkanlıklarını algılamamızı kolaylaştırır.

**Anahtar Kelimeler:** Bizans, kemer tokası, röliker haç, kurşun mühür, yüksük, yüzük.

\* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, C Blok, 2.Kat, Tınaztepe Kampüsü, Buca-İZMİR, e-posta: zeyneporals@yahoo.com

**Abstract**

This study examined the different types of Byzantine metalwork that are exhibited in Dokuz Eylul University's Ő kr  T l Collection of Antiquities. There is a lead seal; the bronze artworks include crosses, belt buckles, stamp, and ring. This study discusses these objects and their functions in the Byzantine world, their general features and chronological changes and assesses them by comparing their equivalents. Dating suggestions for some of these donated artworks with unknown provenance were offered by their close equivalents. As concrete documents regarding Byzantine religious and daily life, these objects, which are frequently encountered in museums and private collections as well as in the Byzantine layer of archeological sites, facilitate understanding the lifestyle, culture, and habits of the Byzantines.

**Keywords:** Byzantine, belt buckle, reliquary cross, lead seal, thimble, ring.

## Giriş

Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin C Blok ikinci katında, yaklaşık 75 m<sup>2</sup>'lik bir ana sergi salonu ile bundan bağımsız 25 m<sup>2</sup>'lik dört sergi odasından oluşan bir mekân düzenlemesi içinde yer almaktadır. Koleksiyon, Dokuz Eylül Üniversitesi öğretim görevlisi, merhum Arkeolog Şükrü Tül'ün<sup>1</sup> öğrencilere daha iyi bir arkeoloji eğitimi sağlamak, bunun yanında İzmir'e ve ilçesi Buca'ya ilişkin bir kent belleği oluşturmak ve biriktirmek gibi düşüncelerinden hareketle hayata geçirilir<sup>2</sup>. 2008 yılında resmi açılışı yapılan koleksiyon, 2011 yılından itibaren Müzecilik Bölümü'nün yönetimi ve sorumluluğunda gelişmeye devam etmektedir<sup>3</sup>. Çoğunluğunu bağışların oluşturduğu koleksiyonda, Nisan 2017 tarihi itibarıyla, 324 adet arkeolojik eser ile 621 adet sikke yer alır. Bunlara ek olarak, 2863 sayılı yasa tasnifi dışındaki mezar taşları, kitabeler, mermer ve bronz heykeller ile etnografik nitelikteki bir grup eser, kent ve kültür tarihimize yönelik belgeler olarak toplumsal hafızamızı canlı tutar<sup>4</sup>.

Koleksiyondaki arkeolojik eserler, Paleolitik dönemden İslami döneme kadar uzanan bir kronoloji takip etmekle birlikte, eser sayısı dönemlere göre farklılık gösterir. En yoğun eser grubu, Erken Tunç ve Roma dönemine aittir. Bizans dönemine ait eserler, diğerlerine göre sayıca azdır ancak tür ve işlev açısından çeşitlidir. Bunların büyük çoğunluğu, aşağıda ayrıntıyla değineceğimiz üzere madeni eserlerden oluşurken, çok az bir kısmı camdan üretilmiştir. Madeni eserlerin tamamı, kurşun bir mühür dışında, bronz malzemelidir. Bu eserler sırasıyla, 1 yüksük, 2 kemer tokası, 1 yüzük, 1 anahtar, 1 röliker haç, 1 zincir haçı, 1 pendentif bronz damga ve 1 kurşun mühürden oluşur. Arkeolojik alanların Bizans tabakalarında da sıklıkla karşılaşılan bu objeler, dokumacılıktan ticarete, Bizans yaşam kültürü ve alışkanlıklarıyla ilgili önemli kanıtlar sunar. Makalemiz içinde yukarıdaki sırasıyla ve ayrıntılı olarak ele aldığımız bu eserler, makale sonunda katalog bilgileriyle tanıtılmaktadır.

## Yüksük (Katalog no.1/Fotoğraf 1)

Günümüzde olduğu gibi Bizans döneminde de dokumacılıkla ilgili faaliyetlere işaret eden yüksükler, dikiş sırasında parmak ucuna takılarak, kumaşa batırılan iğnenin parmağa zarar vermeden kolayca itilmesini sağlayan kesik koni biçimli metal dikiş aparatlarıdır. Bizans döneminde çoğunlukla bronz malzemeden yapılan bu objeler, iğnenin kaymasını önlemek amacıyla üzerinde küçük noktalardan oluşan girintiler içerir. Yüksüklerin ilk ortaya çıkışlarından bugünkü görünümüne kavuşması arasındaki süreç, M. C. Beaudry'nin *Findings: The Material Culture of Needlework and Sewing* adlı kitabında ayrıntıyla ele alınmaktadır. Yazarın verdiği bilgilere göre, Erken Prehistorik dönemde insanlar, hayvan derilerini birleştirmek için öncelikle ahşap, kemik ya da fildişinden yapılmış bizleri kullanarak deriyi delmiş, sonrasında deliklerden geçirdikleri ince deri şerit ya da kas liflerini kullanarak parçaları birbirine eklemiştir. Bu dönemde bizleri itmek için herhangi bir yardımcı alet kullanmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Mezolitik dönem ile Neolitik dönemin başlangıcında ise bizler evrim geçirerek öncekinden daha ince ve perdahlı, yine kemik ya da fildişinden yapılmış, sivri uçlu ve gözlü iğnelere dönüşmüştür. Ancak bu durumda iğneyi derinin içine itebilmek güç gerektirdiğinden, parmakları korumak ve iğneyi itmeye yardımcı olmak amacıyla, literatürde *acutrudium* olarak bilinen ve küçük bir parça ahşap ya da taştan oluşan bir tür iğne itici kullanılmıştır<sup>5</sup>. Diğer taraftan, yüksüklerin yaygınlaşması ve evrensel bir boyutta tercih edilmesindeki en önemli gelişme, kumaş dokuma üretiminin başlamasıdır. Bu yenilikle birlikte dikişte kullanılan aletlerde de değişim gözlemlenir. Özellikle keten gibi kumaşların, deri ve diğer kaba kumaşlara göre daha hafif olması dikiminde de kolaylık sağlamıştır. Bu durum özellikle parmağa takılabilen daha küçük dikiş aletlerinin gelişmesine olanak tanır. En eski yüksüklerin olasılıkla parmağa dolanan bir parça deriden yapıldığı tahmin edilir. Bronz çağ boyunca (MÖ.3000-800) avuç içinde tutulan iğne iticiler değişim göstererek, yerlerini oval şekilli ve döküm bronz aletlere bırakır. Bu aletler daha çok erkekler tarafından yelken bezi, deri ya da kalın yünlü kumaşları dikerken kullanılmıştır. Araştırmacılar, Demir çağ ve Klasik dönemde ise kadınlar ve erkekler tarafından iki farklı kategoride dikiş yapıldığını ileri sürerek, kadınların iğnenin baskısını azaltmak için parmağına sardığı deri parçası ile hafif kumaşları; erkeklerin ise döküm bronz iğne iticileri tercih ederek kalın ve ağır kumaşları diktiklerini belirtir. Yüksükler ve diğer dikiş gereçlerindeki gelişimin önemli kilometre taşlarından birisi de Çin'de çeliğin keşfedilmesidir. Özellikle Çin ipeği gibi ince ve narin kumaşların dikiminde kolaylık sağlayan çelik iğneler ve çelik dikiş gereçleri, İpek yolu ticaretiyle MÖ. 1.

<sup>1</sup> 13 Mart 2015 tarihinde aramızdan ayrılan değerli hocamızı, bu çalışma vesilesiyle saygı ve sevgiyle anıyorum.

<sup>2</sup> Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'nun ortaya çıkma ve gelişim süreci ile koleksiyonun içeriği hakkında detaylı bilgi için bkz. Keser Kayaalp-Teoman 2016: 601-616.

<sup>3</sup> Bu çalışmaya konu edilen eserlerin yayınlaması için verdiği izin ve destek için Sayın Prof. Dr. Remzi Yağcı'ya ve çalışmam sırasındaki yardımları için Koleksiyon sorumlusu Sayın Uzman Betül Teoman'a ve eserlerin fotoğrafları için Sayın Gültekin Teoman'a çok teşekkür ederim.

<sup>4</sup> Bu eserlerin niteliğine ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Keser Kayaalp- Teoman 2016: 606.

<sup>5</sup> Beaudry 2006: 89-90.

yüzyılda Batı dünyasına ulaşır. Bunlar arasında ince metal şeritlerin yüzük şeklinde yuvarlatılması ile yapılan metal halkalar, daha sonra yüksük olarak adlandırılan metal dikiş gerecinin öncüleridir<sup>6</sup>.



Fotoğraf 1 - Bronz yüksük / *Bronze thimble* (Foto. G.Teoman)

Çin örneklerine benzer yüzük şekilli bronz yüksükler, Anadolu'da 9.-13. yüzyıl arasına tarihlenen Bizans yerleşim tabakalarından çok sayıda bulunmasına karşın, aynı yerleşimlerin Yunan ve Roma dönemi tabakalarında ele geçmemiştir. Orta Doğu'da bulunan en erken tarihli yüksük, deve kemiğinden yapılmış ve Bağdat yakınlarındaki 7. yüzyılda yıkılmış olan Ktesiphon şehrinde bulunmuştur. Ortaçağ ve sonrasında ise üretilen yüksüklerin çoğu, seri üretim olması dolayısıyla daha düşük maliyetli olan pirinçten yapılır. Erken İslam dönemi metal ustaları, parmağın ucunu da kapatan büyük, ağır ve döküm yüksükler üretmişler ve bu tarz yüksükler sonradan tüm dünyada yaygınlaşmıştır<sup>7</sup>.

<sup>6</sup> Beaudry 2006: 91.

<sup>7</sup> İslam dönemi bronz yüksükleri üç ana tipte üretilir. *Türk-Slav tipi yüksükler*, büyük ve soğanimsi tepeleriyle karakteristiktir. Sarığa benzedikleri için Pers ve Türk etkisi taşıdıkları düşünülür. Bulgaristan, Romanya, Macaristan yanı sıra Doğu Akdeniz'de 13.-18. yüzyıl arasına tarihlenen yerleşimlerde bulunmuşlardır. Bronzdan döküm tekniğiyle yapıp, üzerindeki çukurlar çekiçle vurularak oluşturulur. *İspanyol-Fas tipi yüksükler*, sivri tepelidir. 10.-15.yüzyıl arasında tarihlenen bu örnekler, başta Kuzey Afrika'nın batısı ve İspanya'da bulunmuş, keza Fransa ve Danimarka'ya kadar uzanan Viking yerleşimlerinde de ele geçmiştir. Bu tipte, yüksük üzerindeki çukurlar, objenin dökümünde kullanılan balmumu kalıbın içine oyulurlar. Oldukça ağır olabilen bu yüksüklerin üzerleri çoğunlukla, geometrik ya da bitkisel desenli bir şeritle dekore edilir. *Abbasi-Levanten tipi yüksükler*, kubbe biçimindeki üst kısmından dışarıya doğru çıkıntı yapan tepe kısmıyla diğerlerinden ayrılır. Bu görünümüyle bir miğferi andıran yüksükler, genelde içinde nokta şeklinde çukurlar (noktalar) içeren "V" şekilli motif dizileri ya da düz şeritlerle süslenir. Bu tarz yüksükler, Anad-

Yüksükler Bizans döneminde ise parmak ucuna oturan kısmı kapalı ve hafif bombeli ya da uç kısmı kesik ve açık olmak üzere iki farklı tipte üretilmiştir. Koleksiyonda bulunan yüksük, ilk gruba örnektir (Katalog no. 1 / Fotoğraf 1). Bu tipte üretilmiş yüksüklerin Orta Bizans dönemine tarihlenen benzerleri bilinmektedir<sup>8</sup>. Uçları kesik ve açık yapılmış, yüzük görünümündeki yüksüklerin ise Bizans tabakalarında bulunan yayınlanmış örnekleri, kapalı olanlara göre sayıca fazladır<sup>9</sup>. Bunlar, iğnenin parmağın ucundan ziyade kenarıyla itilmesinden dolayı bu şekilde üretilmiştir<sup>10</sup>. Davidson Korinth buluntularına yönelik yaptığı değerlendirmede, üzeri kapalı yüksüklerin, açık üretilenlere göre daha az görüldüğünü ve daha erken tarihli olabileceğini ifade eder<sup>11</sup>. Buna karşılık Wilson, Bizans dünyasında görülen en erken tarihli yüksüklerin, olasılıkla üstü açık üretilenler olduğunu iddia eder. Yazar, İtalya'da Roma ve Sicilya, Sakız Adası, Anadolu ve Yakın Doğu'daki yerleşimlerde ortaya çıkarılan ucu açık yüksüklerin, buluntu kontekslerine göre, 6. yüzyıl sonu- 9. yüzyıl başı arasına kesin olarak tarihlendirilmesini bu iddiasına bir dayanak olarak sunar<sup>12</sup>. Diğer taraftan, koleksiyondaki örnek gibi üstü kapalı yüksükler ise döküm yöntemiyle üretim metodundaki geniş çaplı bir değişimin göstergesidir. Wilson, arkeolojik verilerin yetersizliğine rağmen, üstü kapalı yüksüklerin 9. yüzyıldan daha önceye tarihlenemeyeceğini ifade ederek, bu tipteki üretimlerin, 10.-11.yüzyıla ait olabileceğini belirtmekte-

olu'daki yerleşimlerde, İsrail, Suriye, Ürdün, Irak ve İran'da bulunmuş ve 9.-13. yüzyıl arasına tarihlenmiştir. Nispeten daha nadir görülen bu grup örneklerin, erkekler tarafından kalın kumaşlarının dikiminde kullanıldığı düşünülmektedir. Bu tarz yüksüklerin Haçlıların dönüşüyle birlikte Avrupa'ya getirildiği ve burada ilk Batılı yüksük ustaları tarafından üretildiğine inanılır. Bununla birlikte Abbasi-Levanten tipi yüksükler Avrupa'da hemen ve herkesçe benimsenmemiş, bronz ya da deriden yapılmış yüzüğe benzeyen yüksükler, 13. yüzyıla kadar ince kumaşların dikiminde yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bkz. Beaudry 2006: 92-93.

<sup>8</sup> Ucu kapalı yüksüklerin Rodos'ta bulunan örnekleri için bkz. Bakirtzi 2002: 370-371, kat.no. 449a-c; Kuşadası Kadıkalesi'nde bulunan benzeri için bkz. İmrana Altun 2015: 133, kat. no. 506; İstanbul Büyük Saray (Palatium Magnum) buluntusu iki örnek için bkz. Denker-Çelik v.d. 2011: 68, kat.no.116-117.

<sup>9</sup> Korinth'te bulunan bronz yüksüklerin uçları kesik ve açıktır ve tamamı Bizans dönemine tarihlenir. Bu örnekler için bkz. Davidson 1952: kat.no. 1285-1298; Üstleri açık yüksüklerin benzerleri, Kuşadası, Kadıkalesi Kazılarında da ele geçmiştir. Bu örnekler için bkz. İmrana Altun 2015: 133-134, kat.no. 507-508, 510, 512-514. Kalede ele geçen küçük buluntular, sikkelere dayalı olarak 11.-14. yüzyıl aralığına tarihlendirilir. İmrana Altun 2015: 250; . Sardes'te bulunan tepesi açık bir başka yüksük ise Bizans ya da sonrası bir döneme tarihlenir. Bkz. Waldbaum 1983: 62, Kat. no.240, pl. 17/ 240. İstanbul Saraçhane Kazılarında benzer buluntular için bkz. Gill 1986: 254/ 405-411.

<sup>10</sup> Davidson 1952: 175.

<sup>11</sup> Davidson 1952: 175.

<sup>12</sup> Wilson'un sözünü ettiği bu yerleşimler ve ayrıntılı tarihlendirme için bkz. Wilson 2016: 419-420.

dir<sup>13</sup>. Bu varsayımları göz önüne aldığımızda koleksiyon-daki yüksük için önerilebileceğimiz en erken tarihinin 10. yüzyıl olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, kapalı yüksüklerin İslam dünyasındaki yayılımının 9.-18. yüzyıl arasıyla sınırlandırılmasının anlaşılması da, bu tarihlendirme için bilimsel bir dayanak oluşturur.

### Kemer Tokaları (Katalog no. 2-3/ Fotoğraf 2-3)

Koleksiyonun Bizans dönemi eserleri içinde en dikkat çekici objelerinden biri kemer tokalarıdır (Katalog no.2-3/ Fotoğraf 2-3). Bizans döneminde kumaş ya da deriden yapılan kemerleri tutturmak için kullanılan kemer tokaları, büyük oranda bronzdan yapılmış olmakla birlikte, ender olarak altın, gümüş, kurşun ve demirden de üretilir. Erken Roma döneminde askeri üniformanın bir parçası olan kemerler, Diokletianus (284-305) ve I. Konstantinos (324-336)'un reformları süresince resmi kıyafetlerin bir parçası olur. Ancak siviller arasında da kemer kullanımının yaygınlaşması üzerine, 382 yılında devlet tarafından kemer kullanımına kısıtlama getirilir. Diğer taraftan din adamları, saflık, nefse hâkimiyet ve mertliğin bir göstergesi olarak kemer takma modasını sürdürür<sup>14</sup>.

Kemerler Orta ve Geç Bizans döneminde her toplumsal tabakadan erkek kıyafetinin önemli bir parçasıdır. Bizanslı erkekler kemerleri, önceleri tunikleri, 12. yüzyıldan sonra da kaftanları üzerine takarlar. Kemerler, uzun ve bol Bizans erkek dış giyimini bir araya getirerek hareketi kolaylaştırır ve aynı zamanda tunik altında gizlenen erkek bedeninin açığa çıkmasına yardımcı olur<sup>15</sup>. Bizans'ta yaygın uygulama kemeri bele takmaktır. Ancak 12. yüzyılda kemerin kalçalara takılmasına yönelik yeni bir modanın başladığı kaynaklarca ifade edilir. Bir erkeğin herhangi bir nedenle kemerini çıkartması ve gevşek giysilerle halkın arasında dolaşması, onun diğer erkekler tarafından alay konusu haline gelmesine neden olur. Beli ya da kalçayı kuşatan kemerler, erkeklerin bir engele takılmadan kolayca hareket etmesini sağlayarak, onların fiziksel güç ve eylem gerektiren durumlara hazır olmasına da olanak verir. 4. yüzyılda kemerler, erkeğin ayırt edici bir özelliği ve mertliğin bir sembolü olarak tanımlanır. Bu aksesuarlar aynı zamanda tüm Bizans dönemi boyunca da askeri kostümün karakteristik bir özelliği olarak

kalır. Sonuç olarak kemerler, Bizans'ta erkekliğin göstergelerinden biri gibi görüldüğünden, her yerde ve her durumda Bizans erkek kıyafetinin gerekli ve vazgeçilmez bir aksesuarıdır<sup>16</sup>.

Bizans giysilerinin daima en önemli parçalarından biri olduğu anlaşılan kemerler, en azından Orta Bizans döneminde, işlevleri ve estetik görünümünün çok ötesinde, resmi rütbe ya da nişanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Parani, Orta Bizans dönemi tasvirlerinde kemerlerin nadir olarak resmedildiğini belirterek, genellikle tuniklerin üst kısmındaki kumaş katları altındaki görünümünden sadece var olduklarının tahmin edilebileceğini ifade eder<sup>17</sup>. Bununla birlikte kemerler, yalnızca Geç Bizans Dönemi boyunca, resmi görevliler ve aristokratların tasvirlerinde göze çarpan ve sık rastlanan bir obje halini alır. Bunda yukarıda değinildiği gibi 12. yüzyıl sonlarına doğru erkek gardırobunda yapılan büyük değişikliğin de payı vardır. Zira bu yenilikle birlikte erkek kıyafetinde tunikten, bele kemerle tutturulmuş kaftana geçilir ve böylece kemerler kıyafetin görünür bir aksesuarı haline gelir<sup>18</sup>. Olasılıkla dayanıklı kumaş ya da deriden üretilmiş bu kemerler, tasvirlere göre yuvarlak veya pervane biçimli metal aksesuarlarla dekore edilir. Dönem tasvirlerinde kemerler, bir toka yardımıyla giysinin ön tarafında bağlanmış halde gösterilir. Kemerin bağladıktan sonra serbest kalan ve genelde dikdörtgen ya da "U" şekilli bir kılıfla sonlanan diğer ucu ise sol taraftan aşağı doğru sarkarken resmedilir<sup>19</sup>.

Bizans döneminde resmi görevliler, aristokratlar ve din adamları için özel bir anlam içerdiği anlaşılan kemerlerin Bizanslı kadınlarca ne ölçüde kullanıldığına ilişkin bilgiler ise sınırlıdır. Örneğin Diokletianus ve I. Konstantinos'un reformlarıyla resmileşen kemer kullanımından imparatoriçeler muaf tutulmuştur. Bunun nedeni, onların gerçek birer devlet görevlisi olduğunun düşünülmemesidir<sup>20</sup>. Parani'nin Bizans tasvirleri ve dönem kaynaklarına dayalı olarak yaptığı gözlemlere göre ise kemerler, kadın kostümünün tamamlayıcı bir aksesuarıdır. Yazara göre, Bizans tasvirlerinde kadınlar, gevşek olarak bağlanmış elbiseler giyerken betimlenir. Ancak bu resimlerde kemerlerin varlığı açıkça gösterilmekten ziyade, çoğu zaman gizlenir. Diğer taraftan, Orta Bizans dönemine ilişkin kaynaklarda, en azından aristokrat kökenli kadınların, değerli maden ve mücevherlerle süslü kemerler taktıkları yönünde bilgiler verilir<sup>21</sup>.

<sup>13</sup> Wilson 2016: 422. Yazara göre, üstü kapalı yüksüklerin ortaya çıkması ve giderek yaygınlaşmasına rağmen, konik biçimli ve üstü açık yüzük biçimli yüksüklerin kullanımı yüzyıllarca devam etmiştir. Bundan dolayı da kesin tarihlenebilen bir konteksten gelmedikçe, yalnızca tipolojik bir gözleme dayalı olarak yüksüklerin tarihlendirilmesi mümkün değildir. Bkz. Wilson 2016: 422-423.

<sup>14</sup> Kazhdan 1991: 280.

<sup>15</sup> Parani 2014: 420-421.

<sup>16</sup> Parani 2014: 421.

<sup>17</sup> Parani 2003: 66.

<sup>18</sup> Parani 2014: 421.

<sup>19</sup> Bu tasvirler için bkz. Parani 2003, Pl. 67-68, 70, 85.

<sup>20</sup> Kazhdan 1991: 280.

<sup>21</sup> Parani 2003: 77.



Bizans döneminde çeşitli formda kemer tokaları görülmektedir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan menteşeli ve hareketli bir dil yardımıyla kemerin diğer ucunu birleştirip sabitleyen kemer tokaları, Bizans'ta daha çok erken dönemde görülür. İçinde sadece kayışın geçmesi için delik bulunan sabit kemer tokaları ise menteşeli olanlara göre daha geç tarihlidir. 8.-10. yüzyıllara tarihlenen bu kemer tokaları üzerinde başta stilize bitkisel desenler ve hayvan figürleri yer alır<sup>22</sup>. Koleksiyonda yer alan her iki kemer tokası da üzerlerindeki stilize kuş figürleriyle dönemin modasına uygun bir anlayışla dekore edilmiştir. Bunlardan ilki (Katalog no. 2/ Fotoğraf 2), Schulze-Dörrlamm'ın Bizans dönemi kemer tokalarına ilişkin ayrıntılı tipolojisine göre, E-36-Kısa D-formlu, menteşeli ve çentikli kenarlı, yassı oval kemer tokaları grubu içinde sınıflandırılabilir. Bu tipte kemer tokaları 7. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve 8. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Schulze-Dörrlamm'ın tespitlerine göre Anadolu, Kıbrıs, Korinth ve Kırım'da örnekleri görülen bu tarz kemer tokalarının başlıca yayılım alanı Doğu Akdeniz ve Kırım'dır<sup>23</sup>. Koleksiyondaki kemer tokasının ön yüzüne, simetrik olarak pelikan ya da leylek gibi uzun gagalı bir kuş tasvir edilmiş, ortalarına da ağzında bir dal parçasıyla, uçmaya ya da konmaya hazırlanan, kanatları açık bir güvercin yerleştirilmiştir. Bezeme son derece stilize ve çizgisel bir üslupla kazanılmıştır. Bizans dönemi kemer tokaları içinde birbirine simetrik olarak verilen hayvan tasvirli örnekler bilinmektedir. Bununla birlikte koleksiyondaki tokenın form ve bezeme açısından çok yakın bir benzeri Afyon Müzesi koleksiyonu içinde yer alır<sup>24</sup>. Ko-



Fotoğraf 2 - Bronz kemer tokası / Bronze belt buckle  
(Foto. G. Teoman-Z. Çakmakçı)



Fotoğraf 3a - Kemer tokası / Bronze belt buckle  
(Foto. G. Teoman-Z. Çakmakçı)



Fotoğraf 3b - Kemer tokası / Bronze belt buckle  
(Foto. G. Teoman-Z. Çakmakçı)

leksiyondaki diğer kemer tokası ise menteşeli bir dil yerine, yamuk bir dikdörtgen görünümünde kayış deliğine sahiptir (Katalog no.3/ Fotoğraf 3a, 3b). Madalyon görünümündeki tokenın üzerine, kabartma tekniğinde yavrusunu besleyen bir kuş tasviri işlenmiş ve tüm zemin altın varakla doldurulmuştur. Bu kemerin yayınlanmış benzer bir örneği tespit edilememiştir. Bununla birlikte kemer tokasını kuşatan inci dizisi bordürü, 7. yüzyıla ait farklı formlardaki Bizans kemer tokaları ve madalyonlarında görülmektedir<sup>25</sup>.

#### Yüzük (Katalog no.4/ Fotoğraf 4)

Koleksiyonda Bizans dönemine ait bir bronz yüzük de yer almaktadır. Yüzükler, Bizans toplumun en yaygın kişisel süs objelerinden biridir. Çoğu yüzüğün kaş kısmına, kil ya da balmumu mühür üretmek amacıyla desenler veya yazılar kazınır. Romalılar bu amaç için üzerine figüratif desenler oyulmuş değerli taşları kullanırken; Bizanslılar, üzerinde kazıma yazıtlar bulunan metal yüzük kaşlarından faydalanır<sup>26</sup>. Bizans dönemi yüzükleri başlıca iki tipte üretilmiştir. İlk grup yüzükler, içlerine cam veya değerli taşların kakıldığı, oval, dikdörtgen ya da yuvarlak biçimli yüzük kaşlarına sahip örneklerdir. Dolayısıyla bu grup örneklerde Roma gelenekleri devam eder. İkinci grup yüzüklerde ise taş ve cam kakma kullanılmaz. Bunların yerine, çoğunlukla oval ya da yuvarlak formu, ince yassı biçimli metal yüzük kaşının kendisi doğrudan bir bezeme alanı olarak karşımıza çıkar. Bu gruba ait yüzüklerin

işlenmiş, geometrik ve bitkisel motifler ile hayvan tasvirleri bulunur. U biçimli formlarıyla Bizans dönemin tipik kemer tokaları olarak değerlendirilen bu örnekler, mezar buluntuları göz önüne alınarak 7. yüzyıla tarihlendirilir.

<sup>22</sup> Vikan 1991a: 280.  
<sup>23</sup> Schulze / Dörrlamm 2009: 114-115.  
<sup>24</sup> Lightfoot 2003: 124, Resim 5d. M. Lightfoot'un yaptığı sınıflamaya göre, Tip.13 içinde yer alan bu tip kemer tokaları, U tipi levhalara sahiptir ve üzerlerinde kazıma tekniğiyle

<sup>25</sup> İnci dizisi bordürlü kemer tokası için bkz. Schulze-Dörrlamm 2009: 47, Abb.20; s. 107, Abb. 51 (7. yüzyıl); madalyon için bkz. Schulze-Dörrlamm 2009: 103, Abb.49 (7. yüzyıl)

<sup>26</sup> Vikan 1991, 1796.

en erken örneklerinde oyma figürler, 4.-6. yüzyıllara ait olanlarında içi noktalı daireler, haçlar ve nadiren yazıtlar ile monogramların ilk örnekleri görülür. Özellikle monogramlı yüzükler, 6. yüzyılın tipik örnekleri arasındadır. Yüzük kaşlarında erken dönemlerden itibaren görülen bu bezemeler, 10.-12.yüzyıl örneklerinde de kendini tekrar eder. Keza bunlar arasına yıldızlar, stilize kuş figürleri ve geometrik motifler de eklenir<sup>27</sup>. Özellikle 9. yüzyıldan itibaren yüzükler üzerinde kısa dualardan oluşan yazıtlar yer almaya başlar. Bazı yüzüklerde iyi bilinen sembolik desenler ve hatta İncil hikâyelerinin anlatıldığı çok figürlü kompozisyonlar görülebilir<sup>28</sup>. İsa, Meryem, melekler ve azizlerin imgeleriyle bezenen yüzükler, tanrısal bir koruma için yalvaran küçük birer ikona gibi hizmet ederler<sup>29</sup>. Bununla birlikte, bazen bu kutsal kişiler imgeleri yerine, takanın onlardan yardım dilediği dua ya da yazıtlarla yüzükler üzerinde yer alırlar<sup>30</sup>.

Günümüzden farklı olarak Bizans döneminde üretilmiş yüzüklerin çapları, onları takanların kimlikleri hakkında her zaman doğru bir fikir veremez. Davidson Korinth'te bulunan yüzüklerin iç çap ölçüsünün bunları kullananların cinsiyeti ya da hangi parmağa takıldığı hakkında bir ipucu verebileceğini düşünmüştür. Ancak yazarın, iki yüz yüzük üzerine yaptığı inceleme sonucunda, modern ölçütlere göre yapılan değerlendirmelerin konuyla ilgili güvenilir bir veri sağlayamadığı fark edilir. Zira yüzüklerin bazen baş veya işaret parmağına, bazen de parmakların ikinci ya da üçüncü eklemine takılarak kullanılması dolayısıyla, büyük yüzüklerin erkekler; küçük olanların ise kadınlar ya da çocuklar tarafından kullanıldığı şeklinde kesin bir varsayımda bulunmak mümkün değildir<sup>31</sup>.

Koleksiyonda bulunan yüzük, yarı-yuvarlak kesitli ve düzgün bir halkaya sahiptir. Ön yüzündeki oval formu, yassı ve hafif bombeli kaş kısmına, uçları çatallı bir haç kazınmıştır (Katalog no. 4/ Fotoğraf 4). Bizans üretimleri arasında ucu çatallı haçla dekore

edilmiş farklı formlardaki yüzüklerle sıklıkla karşılaşılır. Örneğin, koleksiyondaki yüzükten farklı olarak kare bir yüzük kaşına oyulmuş, 11.-12. yüzyıl ya da sonrasına tarihlenen benzer bir haç Korinth buluntuları arasındadır<sup>32</sup>. Aynı motif, yerleşimde bulunan 11. yüzyıl konteksine ait yassı bir yüzük halkası ile 12. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen yuvarlak bir yüzük kaşı üzerine de belirgin olarak işlenmiştir<sup>33</sup>. Benzer bir haçla bezeli başka yüzük ise Sardes buluntuları içinde yer alır. Kesin olarak tarihlendirilemeyen bu örnekte bezeme, bu kez sekizgen formu bir yüzük kaşı üzerine kazılıdır<sup>34</sup>.



Fotoğraf 4 - Yüzük / Bronze finger ring (Foto. G. Teoman)

**Anahtar** (Katalog no. 5/ Fotoğraf 5)

Bizans döneminde sürgülü ve dönen olmak üzere iki tipte anahtar-kilit sistemi kullanılmıştır. Sürgülü sistem diğerine göre daha erken tarihlidir ve daha karmaşık bir mekanik yapıya sahiptir. Dönen anahtar-kilit sistemi ise diğerine göre daha basit yapıdadır ve Bizans dünyasında daha yaygın olarak tercih edilir<sup>35</sup>. Koleksiyonda yer alan anahtar da dönen anahtar-kilit sistemine uygun bir örnektir (Katalog no.5 / Fotoğraf 5). Bu sistemde anahtar, kilit levhasındaki dikey deliğin içine yerleştirilip döndürülür. Böylece anahtar dili, bir yay ile yerinde tutulan sürgüyü kaldırır, bırakır ve sonunda ilerletir veya geri çeker. Bu sistemde sadece doğru yükseklik ve genişlikteki anahtar dili sürgüyü başarılı bir şekilde çalıştırır. Bazen, kilit bölmesinde kilidin açılmasını engelleyici çubuklar veya boşluklar oluşturulur. Bu tip örnekler, kilidi döndürmek için bunlara karşılık gelen çentiklere sahip anahtar dili gerektirir<sup>36</sup>. Bizans döneminde anahtarlar genellikle bronzdan yapılmıştır. Bununla birlikte demir ya da farklı metallerin alaşımından üretilen anahtarlarda bulunmuştur<sup>37</sup>.

Koleksiyonda bulunan anahtar, Bizans dönemi örneklerinde sıklıkla görülen bir formda, kısa bir mil ucuna eklenen, dikdörtgen bir anahtar dilinden oluşur.

<sup>27</sup> Davidson 1952: 228-229.

<sup>28</sup> Vikan 1991: 1796.

<sup>29</sup> Spier 2012: 21.

<sup>30</sup> Spier 2012: 25.

<sup>31</sup> Davidson 1952: 227.

<sup>32</sup> Davidson 1952: 240, pl. 105/ 1900.

<sup>33</sup> Davidson 1952: 243, pl. 105/ 1938, 244, pl. 106/ 1941.

<sup>34</sup> Waldbaum 1983: 129, Pl. 48/ 829.

<sup>35</sup> Vikan 1991b: 1125.

<sup>36</sup> Vikan 1991b: 1125.

<sup>37</sup> Davidson 1952: 137.

Anahtarın aynı zamanda kilidi açan bu bölümü, hareket edebilecek şekilde yuvarlak bir halkaya geçirilip sabitlenmiştir. Bizans döneminde üretilen anahtarların özellikle dil kısımları ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Anahtar milinin uç kısmında genelde dikdörtgen bir çıkıntı yapan bu bölüm, bazı örneklerde yekpareyken; büyük bir bölümünde deliklidir.



Fotoğraf 5 - Anahtar / Bronze key (Foto. G.Teoman)

Koleksiyondaki anahtarın halka kısmı, düz ve bezemesizdir. Bununla birlikte benzer anahtarların halkalarında, dilimler ya da kazıma çizgilerden oluşan desenler görülebilir<sup>38</sup>. Bir grup örnekte ise halka, haç ya da quadrofil biçimlidir<sup>39</sup>.

Koleksiyondaki örnekte olduğu gibi yuvarlak biçimli bazı anahtar halkaları, yassı ve oval formu bir çıkıntı veya yüzük kaşı içerir. Hatta bunların bazıları üzerinde kazıma desenlere de yer verilir. Vikan, anahtar halkalarındaki bu çıkıntının

formu ve üzerindeki kazıma

desenler dolayısıyla mühür

amaçlı kullanımı üzerinde

durur<sup>40</sup>. Davidson'a göre ise

bu tip anahtarlar, her ne kadar

yuvarlak bir halkaya sabitlenmiş olsa da, yüzük olarak takılmak amacıyla tasarlanmamıştır<sup>41</sup>.

Bronz anahtarlar, Bizans yerleşimlerinde veya arkeolojik alanların Bizans tabakalarında, resmi ya da özel koleksiyonların metal eserleri arasında çok çeşitli formlarda karşımıza çıkar<sup>42</sup>. Bununla birlikte Şükrü Tül Koleksiyonu'ndaki anahtarın genel görünümüyle en yakın benzerleri, Korinth buluntuları içinde yer alan 10.-12. yüzyıla ait bir örnek<sup>43</sup> ile yine aynı yüzyıllara tarihlenen Marmaray Kazıları Yenikapı buluntusu bir anahtardır<sup>44</sup>. Davidson bu tip anahtarların

büyük çoğunluğunun 10.-12. yüzyıla tarihlendiğini belirtmekte ancak, benzer örneklerin 4.-5. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığına ilişkin kanıtlar olduğunu da ifade etmektedir<sup>45</sup>. Waldbaum ise Sardes buluntuları içindeki anahtarları değerlendirirken, buluntularının çoğunun kesin olarak tarihlenen tabakalardan gelmediğini söylemekte, fakat bu durumun yine de Davidson'un tarihlemesine aykırı bir sonuç yaratmadığını sözlerine eklemektedir. Diğer taraftan yazar, yerleşimdeki dükkânların birinden gelen 6.yüzyıl sonu-7.yüzyıl başına ait benzer bir anahtar parçasının, bu tarz anahtarların Sardes'teki en erken örneği olabileceğini ifade eder<sup>46</sup>. Görüldüğü gibi az sayıdaki arkeolojik buluntu, bu tip anahtarların ilk ortaya çıkış tarihiyle ilgili kesin verilere dayanan bir bilgi sunamaz. Bununla birlikte, yayınlanmış örneklerin çoğu, bu tarz anahtarların özellikle Orta Bizans döneminde sıkça kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla koleksiyondaki buluntu yeri bilinmeyen anahtarın da, Bizans dünyasındaki benzerleri ve yaygınlığı göz önüne alınarak, Orta Bizans dönemine tarihlendirilmesi mümkündür.

#### Röliker Haç<sup>47</sup> (Katalog no. 6/ Fotoğraf 6)

Bizans dönemine ait dini objeler arasında sıklıkla görülen alışkın olduğumuz haçlar, Şükrü Tül Koleksiyonu'nda iki örnekle temsil edilmektedir. Her ikisi de bronzdan üretilmiş bu eserlerden ilki röliker haç (Fotoğraf 6), diğeri zincir haçıdır (Fotoğraf 7). Hristiyan inanisında haç, İsa'nın çarmıha gerilişinin, ölümüne karşı olan galibiyetinin ve düşmanlara karşı kazanılan zaferin bir sembolü olarak büyük saygı görür<sup>48</sup>. Haçın bu sembolik anlamı ve

Y48.

<sup>45</sup> Davidson bu tür anahtarların erken yüzyıllara tarihlendirilmesine ilişkin yorumunu, Korinth'te bulunan ve güvenilir olmakla birlikte, 4. yüzyıl konteksine ait bir anahtara dayalı olarak yapar. Bkz. Davidson 1952: 137, 139, kat. no. 994.

<sup>46</sup> Waldbaum 1983: 76.

<sup>47</sup> Bizans maden sanatına ilişkin Türkçe çalışmalarda bu tip rölikerlerin adlandırılmasına dair farklı yaklaşımlar görülür. Örneğin bazı yayınlarda bu objeler, "Röliker haç" olarak adlandırılırken, bazılarında "Haç röliker" olarak isimlendirilmiştir. Her iki tanımda aynı objeyi ifade ediyor gibi görünmekle birlikte, Türkçe dilbilgisi açısından aralarında anlam farkı vardır. Türkçe anlatımda, haç röliker terimi, rölikerin formunu ya da tipini tanımlarken; röliker haç terimi, haçın türünü ve işlevini vurgular. Bizans dünyasında rölikerler yalnızca haç formunda yapılmamış, kutu, lahit ya da madalyon biçimli olarak da üretilmiştir. Olasılıkla kimi araştırmacıların bu objeler için haç röliker terimini tercih etmesi, rölikerler arasındaki böylesi bir farklı dile getirmek içindir. Diğer taraftan röliker haç tanımı, anlam açısından rölikerden çok, haça işaret eden bir vurguya sahip olmakla birlikte, olasıyla İngilizce terminolojiyle (reliquary cross) birebir örtüşmesi ve objenin formundan çok, işlevine gönderme yapması nedeniyle, Bizans maden sanatı uzmanları sıklıkla kullanılmaktadır.

<sup>48</sup> Acara / Eser 2010: 27.

<sup>38</sup> Davidson 1952: Pl.70/ 979-980, 983,992-997; Acara / Eser 2007c: 181.

<sup>39</sup> Davidson 1952: Pl.70/ 982, 995; Acara / Eser 2007c: 180,188-189.

<sup>40</sup> Vikan 1991b: 1125.

<sup>41</sup> Davidson 1952: 137.

<sup>42</sup> Anahtarların ele geçtiği bazı buluntu yerleri için bkz. Elaiussa Sebaste, Ferrazzoli 2012: 303, Pl. 4/33; İstanbul Büyük Saray (Palatium Magnum), Denker / Çelik v.d. 2011: 51, kat.no.66-68; Kadıkalesi, Mercangöz 2012: 227/Res./Fig.2; Korinth, Davidson 1952: Pl. 70/979-997 (10-12.yüzyıl); Sardes, Waldbaum 1983: 75-76, 403-408, pl.25/ 403, 406-407; Yumuktepe, Köroğlu 2012: 317, fig. 13; Resmi koleksiyonlar için bkz. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Acara / Eser 2007c: 180-181, 187-189.

<sup>43</sup> Korinth örneği bkz. Davidson 1952: Pl. 70/ 991 (10.-12.yüzyıl). Saraçhane buluntuları arasında da, koleksiyondaki anahtara genel görünümüyle değil yalnızca kilit dili ile benzer iki örnek yer almaktadır. Bunlar için bkz. Gill 1986: 248, kat.no. 334 ve 336.

<sup>44</sup> Yenikapı buluntusu bu anahtar için bkz. Öztuncay 2007: 281,





Fotoğraf 6 - Röliker Haç Parçası / *Fragment of reliquary cross* (Foto. G.Teoman)

değeri, onun Bizans yaşamında her türden dini ve askeri törenin olduğu kadar, imparatorluk seremonilerinin de vazgeçilmez bir unsuru olarak değer kazanmasına neden olur. Dindar Hristiyanlar için ise haçın, şeytana ve kötülüklere karşı tek gerçek silah olarak kabul edilmesi, günlük yaşamın her anında onu egemen kılar. İnananlar tarafından boyuna asılan ya da giysiler üzerine işlenen haçlar, yalnızca kiliselere ya da mezar yapılarına değil, yeri geldiğinde şehir surlarına, ulusal yapılara, önemli geçitlere ve konutların duvarlarına da işlenerek, felaketlere karşı bir tür koruma sağlanır<sup>49</sup>. Bizans dünyasında haçın bu yaygın kullanımı, Bizans dini ve sivil yaşamında farklı amaçlar için tasarlanmış çeşitli tür ve boyutta haçların ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir.

Bizans dini yaşamında son derece önemli bir yere sahip olan rölikerler, Hristiyan inancında kutsal kişilerin ölü bedenlerine ait kalıntıların ya da onlarla yaşamlarında temas eden objelerin bir diğer adıyla röliklerin muhafaza edildiği kutular olarak sıklıkla karşımıza çıkar. Kutsal kişiyle ilişkisi olması dolayısıyla hastalıklar ve kötülüklerden koruyucu, şifa dağıtıcı ve iyileştirici mucizevi güçleri olduğuna inanılan bu objeler, Bizans döneminde çok farklı tür ve boyutlarda üretilmiştir. Röliker haçlar ise formu, küçüklüğü ve *enkolpion*<sup>50</sup> olarak taşıma kolaylığı nedeniyle Bizans dünyasında en çok rağbet gören röliker tiplerinden biridir. Çoğunlukla bronz malzemeden üretilmiş bu objeler, aynı boyuttaki içleri oyuk iki haçın, haç kolunun üst ve alt kısmında bulunan menteşeler yardımıyla birbirlerine sırt sırta eklenmesiyle oluşturulur. Haçların içinde kalan oyuk kısma ise rölik yerleştirilir. Bu tip haçların boyutları çeşitlidir. Koleksiyondaki örnek gibi genellikle boyuna asmak için üretilmiş olanlarda üsteki haç koluna eklenmiş bir halka bulunur ve bunlar nispeten daha küçük boyutludur. Bizans tasvirlerinde de kimi zaman kutsal kişiler, boyunlarına

zincirle asılmış enkolpion haçlarla betimlenmiştir. Özellikle Kapadokya bölgesi duvar resimlerinde bu halde resmedilmiş aziz tasvirleri görülebilir<sup>51</sup>.

Enkolpion röliker haçlar, Bizans dünyasında çoğunlukla Orta Bizans döneminde yaygın olarak karşımıza çıkar<sup>52</sup>. Bunların 9. yüzyıldan itibaren her kesimden Hristiyan tarafından tercih edildiği, 12. yüzyılda ise piskopos giysilerinin resmi bir parçası olduğu ifade edilmektedir<sup>53</sup>. Bizans döneminde üretilmiş enkolpion röliker haçların sade ve bezemesiz örnekleri bilinmektedir<sup>54</sup>. Orta Bizans dönemi üretimleri ise ön ve arka yüzlerine işlenen kutsal kişi tasvirleriyle karakteristiktir. Kabartma, kazıma, emaye ya da niello tekniklerinden biri veya birkaçı kullanılarak dekore edilen bu haçların üzerinde en sık görülen kutsal kişiler, İsa ve Meryem'dir. Bu betimlerde İsa, çoğunlukla çarmıhta gösterilirken; Meryem Orans pozisyonunda karşımıza çıkar. Meryem'in *Hodegetria*<sup>55</sup>



Çizim 1 - Röliker haç parçasının çizimi / *Drawing of the reliquary cross fragment*

<sup>51</sup> Kapadokya bölgesinde Niğde Andabalı Kilisesi'ndeki Aziz Mamas ve Göreme Karanlık Kilise'deki Aziz Orestes tasvirleri boyunlarından sarkan bir haçla betimlenir. Bu örnekler için bkz. Warland 2012: 375- 376, taf.3/ 10-11; Parani 2003: pl.115. Bununla birlikte, bu resimlerde yalnızca tasvirdeki haçın görünümüne bakılarak azizlerin taktıkları haçın aynı zamanda röliker işlevi taşıdığını ifade etmek kolay değildir. Zira bunlar pandantif haçta olabilir. Diğer taraftan röliker haçların günümüze gelen ve zincire asılmak üzere kulp deliği içeren örnekleri bunların tasvirlerdeki gibi bir kullanıma sahip olduğunu doğrular.

<sup>52</sup> Bizans dönemi enkolpion röliker haçları konu edinen çalışmada Pitarakis, bu dini objeleri, formları, bezeme teknikleri, üretim malzemesi ve ikonografik özellikleriyle gruplayarak, Anadolu ve Anadolu dışı örnekler üzerinden değerlendirmektedir. Röliker haçlar üzerine yapılan bu en ayrıntılı çalışma için bkz. Pitarakis 2006.

<sup>53</sup> Acara / Eser 2007a: 38.

<sup>54</sup> Yayınlanmış örnekler göz önüne alındığında, sade ve bezemesiz rölikerlerin, figürlü olanlara nazaran daha az sayıda olduğu dikkat çeker. Bu tarz örneklerden bazıları için bkz. Pitarakis 2006: kat. no.587,589-590, 592-593. ; Yaman 2012: 336, Fig. 4.

<sup>55</sup> Meryem'e ilişkin en ünlü betimlerden biri olan Hodegetria, Yunanca yol gösteren anlamına gelir. Bu tasvir tipinde Meryem sol kolunda, bir eliyle takdis yapıp, diğer eliyle rulo tutan çocuk İsa'yı taşımaktadır. Sağ eli ve parmakları ise doğru yolu İsa'nın gösterdiğini belirtmek istercesine onu işaret etmektedir. Bu tasvirin ilk kez Aziz Lukas tarafından Meryem ve çocuk İsa hayattayken yapıldığı ve sonrasında kutsal bir emanet olarak Kudüs'ten getirilip, İstanbul'daki Hodegon Manastırı'na konulduğu bilinmektedir. Bkz. Sevcenko 1991: 2172-2173. Meryem'in bu tasvirinin bazı örnekleri için bkz. Evans / Wixom 1997: 125, kat.no.72; 137-139, kat.no.8486; Bu tasvir tipinin sikkeler üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirmesi ve

<sup>49</sup> Karpozilos / Cutler 1991: 550-551.

<sup>50</sup> Yunanca göğüs üzerinde anlamına gelen enkolpion terimi, üzerinde Hristiyan dinine özgü tasvir veya yazıt bulunan ya da içinde kutsal kalıntılar içeren, boyna takılmak için yapılmış madalyon veya rölikerleri tanımlamak için kullanılır. Bizans dünyasında 4. yüzyılda itibaren görülmeye başlanan enkolpionların üzerindeki tasvirler ya da röliker şeklinde ise içindeki kutsal kalıntılar aracılığıyla taşıyanı koruduğuna inanılır. Bkz. Campbell-Cutler 1991:700.

ve *Kyriotissa*<sup>56</sup> gibi farklı tasvir tipleri de zaman zaman rölikerler üzerinde yerini alır. İsa ve Meryem bu tasvirlerde tek başına resmedildiği gibi, haç kollarının uç kısımlarına ilave edilen azizler, İncil yazarları veya baş meleklerin büstleriyle birlikte de betimlenebilir<sup>57</sup>. Bu iki kutsal kişi dışında, rölikerler üzerinde en çok tasvir edilen figürler, Aziz Georgios<sup>58</sup>, Aziz Nikolaos<sup>59</sup>, Aziz Ioannes<sup>60</sup>, Aziz Theodoros<sup>61</sup> ile baş meleklerdir<sup>62</sup>. Bu kişilerde tıpkı Meryem ve İsa betimlerinde olduğu gibi yanlarında kimliklerini tanıttıcı yazıt ya da monogramlarla, bazen cepheden ve tam boy, bazen de madalyon içinde büst olarak resimlenir.

Koleksiyondaki röliker haçın yalnızca bir kapağı günümüze ulaşabilmiştir (Katalog no. 6 / Fotoğraf 6). Korozyon tabakasının fazlalığı nedeniyle detayları anlaşılmayan bu parça üzerinde, Orans pozisyonundaki Meryem tasviri ile onun adının kısaltması olan MP ΘV (Meter Theo-Tanrı Anası) siglası zorlukla da olsa seçilebilir (Çizim 1). Meryem'in bedeninin alt bölümüne ait detaylar aşınmadan dolayı kaybolmuştur. Ancak üst tarafında, baş ve omuz detayları kısmen görülebilmektedir. Meryem, oval ve uzun başlı, sivri çenelidir. Gözleri, daire biçimli; burun ise kaşlarla birleşik ve çizgi halindedir. Pitarakis'in tipolojisine göre<sup>63</sup> form açısından Tip I grubuna giren bu röliker, Bizans dünyasındaki benzerleri dikkate alınarak 10.-12. yüzyıla tarihlendirilebilir.

### Zincir Haçı (Katalog no.7/ Fotoğraf 7)

Koleksiyonda yer alan zincir haçı ise form açısından

röliker haça oldukça benzerdir. Diğer gibi Latin haçı formunda olan bu örnekte de haçın kolları, alttaki ve üstünde daha belirgin olmak üzere uçlara doğru genişler (Katalog no.7/ Fotoğraf 7). Eser, üst ve alt haç kollarının uçlarına doğru yapılan kademeli birkaç silme dışında sadedir ve yine aynı haç kollarına eklenen birer halka ile dikkat çeker. Bu halkalar, onun her iki taraftan, muhtemelen zincirlere asılarak kullanıldığını göstermekte ve aynı zamanda ne tür bir objenin parçası olabileceğine yönelik fikir vermektedir. Çift taraflı askı halkasına sahip haçlar, tek başına kullanılmaktan ziyade, olasılıkla buhurdan ya da polykandilion gibi çoğunlukla kiliselerde kullanılan litürjik objelere eklenmiş dini bir sembol olarak karşımıza çıkar. Bizans maden sanatının ve dini ritüellerinin vazgeçilmez bir parçası olan bronz buhurdanlar, tasvirlerin de doğruladığı gibi, üç kenarına eklenmiş zincirlerle elde taşınarak ya da asılarak kullanılmaktadır. Günümüze ulaşan örnekler, buhurdanların zincirleri arasına bazen bu tarz küçük boyutta haçların eklendiğini veya her üç zincirin tepede bu tarz bir haça birleştiğini göstermektedir<sup>64</sup>. Keza kiliselerin aydınlatılmasında sıklıkla tercih edilen ve zincirlerle tavana asılarak kullanılan polykandilionlarda da benzer bir uygulama göze çarpar. Buhurdanlarda olduğu gibi polykandilionları taşıyan zincirlerin arasında da bu tip haçları görmek olasıdır. Bazı örneklerde ise haçlar, askı kancası ile tepede bir araya getirilen zincirler arasına yerleştirilerek de kullanılabilir<sup>65</sup>.

### Pendantif Bronz Damga<sup>66</sup> (Katalog no.8/ Fotoğraf 8)



Fotoğraf 7 - Bronz zincir haçı / Bronze chain cross (Foto. G.Teoman)

örnekleri için bkz. Ünal 2015: 64-67.

<sup>56</sup> Kyriotissa betiminde, cepheden resmedilen Meryem, bedeninin ön tarafında ve dikey ekseninde çocuk İsa'yı tutarken gösterilir. Meryem'in sağ eli, çocuk İsa'nın omzu üzerindeyken, sol eli İsa'nın vücudunun alt kısmını sarar. Bu tasvir tipinin adını, 518 yılında İstanbul'da kurulan ve Meryem'e Mijde'ye ithaf edilen, Kyriotissa Manastırı'ndan aldığı yönünde bir görüş vardır. Pitarakis 2006: 59.

<sup>57</sup> Bu tarz betimlenmiş bazı röliker haçlar için bkz. Campbell 1985:120-121, Kat. no. 165-168; Evans-Wixom 1997: 169, kat. 119; Aydın 2003, Abb.1b,2b; Pitarakis 2006: çok sayıdaki örnek arasından bazıları için bkz. kat. no. 1-4,9-14,19-25,33-63,68-74; Acara-Eser 2007b: 183, 186; Denker-Çelik v.d. 2011: 57, kat.no.85.

<sup>58</sup> Bu tarz betimlenmiş bazı röliker haçlar için bkz. Campbell 1985:120-121, Kat. no. 165-168; Evans / Wixom 1997: 169, kat. 119; Aydın 2003, Abb.1b,2b; Pitarakis 2006: çok sayıdaki örnek arasından bazıları için bkz. kat. no. 1-4,9-14,19-25,33-63,68-74; Acara / Eser 2007b: 183, 186; Denker / Çelik v.d. 2011: 57, kat.no.85.

<sup>59</sup> Aziz Nikolaos tasvirli bazı örnekler için bkz. Pitarakis 2006: kat.no. 311,316, 353 (tam boy).

<sup>60</sup> Aziz Ioannes betimli bazı örnekler için bkz. Aydın 2003: Abb.13 (tam boy); Pitarakis 2006: kat.no. 317, 335, 368, 377, 381-382 (tam boy), 330, (büst).

<sup>61</sup> Aziz Theodoros tasvirli bazı örnekler için bkz. Aydın 2003, Abb.11 (tam boy); Pitarakis 2006: kat.no. 342,405 (tam boy).

<sup>62</sup> Rölikerler üzerinde en çok tasvir edilen aziz ve azizlere ilişkin bir sıralama için bkz. Pitarakis 2006: 108, Tab.2.

<sup>63</sup> Bu tipoloji için bkz. Pitarakis 2006: 30, Fig.12.

<sup>64</sup> Gerek askı zincirleri arasında, gerekse zincir tepeliği üzerinde küçük haçların yer aldığı British Museum'dan bronz bir buhurdan için bkz. Buckton 1994: 113a (6.-7. yüzyıl). Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu'nda sergilenen, bu kez sadece askı zincirleri arasına haçların yerleştirildiği benzer başka bir buhurdan için bkz. Anlağan- v.d. 1995: 66-67, Kat.no.21. ; Malcove Koleksiyonu'ndan zincirleri arasında haç bulunan Erken Bizans dönemine ait iki buhurdan için bkz. Campbell 1985: 90-91, Kat. no. 116-117. Türkiye Müzelerinden bronz buhurdan zincirlerine ait olduğu düşünülen haçlar için bkz. Acara 1997: 233, res.121, kat. No.79; s. 235-238, res. 123-126, kat.no.82-85.

<sup>65</sup> Bu tip polykandilionların yayınlı bir örneğine ulaşamamıştır. Ancak uluslararası müzayedevlerinin satış sitelerinde bunlara ilişkin bazı örnekler görülebilir. Bkz. <http://www.hixenbaugh.net/gallery/detail.cfm?itemnum=5601> (erişim tarihi. 23.05.2017); <http://www.bonhams.com/auctions/20668/lot/254/> (erişim tarihi. 23.05.2017)

<sup>66</sup> Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre damga, "Bir şeyin üzerine bir

Koleksiyondaki Bizans eserleri içinde bir adet de bronz damga yer almaktadır (Katalog no. 8/ Fotoğraf 8). Konik gövdeli bu damga, tepesindeki yekpare halkası ile boyunda taşınarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bizans döneminde üretilmiş bu tarz pendentif bronz damgalar, çoğunlukla konik, yarı yuvarlak ya da piramidal görünüşlü bir gövdeye sahiptir ve uçlarına kolye zincirine asılarak kullanılabilmesi amacıyla bir halka eklenir. Bu türdeki damgaların basım için kullanılan alt yüzüne bir yazıttan ziyade, kutsal kişilere ait figürler, balık ve kuş gibi hayvanlar veya yıldız motifi gibi bezemeler, son derece stilize bir üslupla kazınır<sup>67</sup>. Koleksiyondaki bronz damga, konik formu ve baskı yüzeyine kazınan stilize güvercin tasviri ile bu tip mühürler için alışlagelen bir üslubu yansıtır. Bu damganın benzerlerini Korinth buluntuları arasında görmek mümkündür. Özellikle yerleşimde bulunan iki örnek, formlarıyla olduğu kadar, baskı yüzeylerindeki kazıma teknikli stilize kuş tasvirleriyle de, koleksiyondaki damganın en yakın benzerleridir<sup>68</sup>. Bu tarz damgalar, resmi bir evrak için değil, kişisel bir kullanım için tasarlanmıştır<sup>69</sup>.

### Kurşun Mühür (Katalog no.9/ Fotoğraf 9)

Koleksiyondaki son madeni eser ise resmi evrakları mühürlemek için Bizans döneminde yaygın olarak

nişan, bir işaret basmaya yarayan araç ve bu araçla basılan nişan, işaret”; mühür ise “Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının tersine kazılı bulunduğu, metal, lastik vb.nden yapılmış araç, damga, kaşe” olarak tanımlanır. Dolayısıyla Türkçede mühür, baskı yapan aleti; damga ise hem baskıyı hem de bu baskıyı yapan aleti ifade eder. Bununla birlikte, Bizans sanatında mühür, örneğin kurşun mühürlerde olduğu gibi mühür yapan aletten ziyade mühürlenene objeyi ifade etmek için kullanılırken; damga, mühür yapan aleti tanımlamada tercih edilir (örneğin ekmek damgaları gibi). Diğer taraftan her iki kelimedede, Bizans sanatının İngilizce terminolojisinde farklı anlamlarda karşımıza çıkar. Örneğin Nesbitt’e göre İngilizce “seal” olarak isimlendirilen mühür, teknik olarak mühürleme için gereken aleti tanımlamakla birlikte, yaygın kullanımda, mühürlenene objeyi ifade eder. Bkz. Nesbitt 1991: 1859. Cheynet ve Davidson’a göre ise mühür, hem belge üzerindeki baskı hem de mühürlemeye yarayan aletin kendisidir. Bkz. Cheynet 2011: 320 ve Davidson 1952: 311. İngilizcedeki stamp (damga) kelimesi ise Bizans sözlüğünde ticari malları ya da kiliselerde ekmeği damgalamakta kullanılan, nispeten büyük boyutlu, bronz, kil ve ahşaptan yapılmış objeleri tanımlar. Koleksiyondaki gibi pendentif damgalar ise, Vikan tarafından aynı sözlükte “seals, cone and pyramid” (konik ve piramidal mühürler) olarak adlandırılır. Bkz. Vikan 1991c: 1858-1859. Bununla birlikte, benzer tipte pendentif damgaları, Speir (2003) “stamp seal” (damga mühür); Davidson (1952) ise “bronze seal” (bronz mühür) olarak isimlendirir. Makalede ise söz konusu objeyi kurşun mühürlerden ayırmak ve mühürlenene değil, mühür yapan bir obje olarak sınıflandırmak amaçlanmış ve bu nedenle obje, mühür yerine damga olarak tanımlanmıştır.

<sup>67</sup> Davidson 1952: 311.

<sup>68</sup> İlki 10.- 12.yüzyıl başı, diğeri Bizans dönemine tarihlenen bu iki benzer mühür için bkz. Davidson 1952: pl.128/ 2677, 2680.

<sup>69</sup> Davidson 1952: 311.

kullanılan bir posta mührüdür (Katalog no. 9 / Fotoğraf 9). Bizans döneminde üretilen posta mühürlerinde başlıca malzeme kurşun olmakla birlikte, altın, gümüş ve balmumu da kullanılır<sup>70</sup>. Bizans döneminde kurşun mühürler, resmi ya da özel yazışmaların gizliliğini sağlamak ve korumak ile bunların doğruluğunu ve geçerliliğini garanti etmek gibi başlıca iki amaçla üretilmiştir<sup>71</sup>. Roma döneminde, MS.1. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan kurşun mühürler, Bizans dünyasında 4. yüzyıldan itibaren ilk olarak Bizans imparatorları ve onların aileleri tarafından kullanılmış, 6. yüzyıldan itibaren de yüksek rütbeli kişiler ve resmi görevliler arasında yaygınlaşmıştır. İmparatorlukta mühür kullanımı, 11. yüzyıla birlikte artarak, toplumun tüm tabakalarına yayılmış ancak, 12. yüzyıl sonlarından itibaren toprak kaybı, nüfusun azalması, kurşunun pahalılaşması ve Latin İstilasları gibi nedenler sonucunda giderek azalmış, fakat kullanılmaya devam etmiştir<sup>72</sup>. Mühürler üzerindeki yazı ve tasvirler, önceden hazırlanmış boş mühür pullarının, boulloterion adlı verilen demirden yapılmış ve penseye benzer bir aletin arasına yerleştirilip çekiçe vurulmasıyla oluşturulur<sup>73</sup>. Erken Bizans dönemine (5.-8.yüzyıl) tarihlenen kurşun mühürlerde



Fotoğraf 8 - Pendentif bronz damga / Bronze pendant stamp (Foto. G.Teoman)

<sup>70</sup> Nesbitt 1991: 1859.

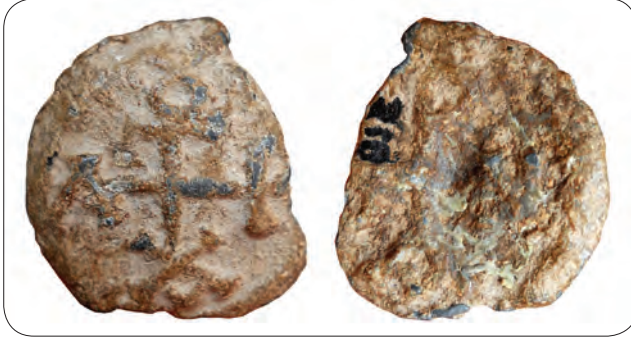
<sup>71</sup> Bulgurlu 2007: 18.

<sup>72</sup> Bulgurlu 2007: 8-9.

<sup>73</sup> Boulloterionlar, kapandığı zaman birini karşılayan ve iç kısımlarına negatif olarak desen ya da yazının oyulduğu, silindirik biçimli karşılıklı iki kalıba sahiptir. Mühür oluşturmak için özel olarak



genellikle çeşitli azizlerin tasvirleri yer alır. İkonoklazma dönemi boyunca ise mühürlerde figürlü tasvirler kaldırılmış ve 8.-9. yüzyıllarda tüm ön yüz monogramlı büyük bir haçla bezenmiştir. İkonoklazma dönemi sonrasında ise yeniden figürlü tasvirlerle dönüş olmamıştır. 10. ve erken 11. yüzyıllar ise geçiş dönemidir. Bu dönemde mühürlerin ön yüzünde bazen yapraklarla çevrelenmiş çapraz bir haç ile bunları kuşatan bir yazıt ya da haç yerine çeşitli hayvan figürlerinin yer aldığı bir kompozisyon görülür. 11.-12. yüzyıl mühürleri ise ön yüzde kutsal kişilerin imgelerini taşır<sup>74</sup>. Koleksiyonda yer alan mührün ise ön yüzü aşınmış, arka yüzü ise haçlı bir monogramla bezenmiştir<sup>75</sup>. Bu tip monogramlar, haç kollarının uçları ile bunların kesişim noktalarına yerleştirilen harflerle karakteristiktir ancak harflerin dizilişinin belli bir kurala uymaması nedeniyle okunmaları zordur<sup>76</sup>. 6. yüzyıla ait olduğu anlaşılan mühür, Bizans döneminde *Khartoularios* olarak adlandırılan ve resmi evrakların arşivlenmesinden sorumlu tutulan bir devlet görevlisine aittir. Bu unvana sahip kişiler, hem merkezi ve hem de eyalet yönetim birimlerinde, resmi evrakların sınıflandırılıp saklanması işinde görev almaktadır. Diğer yandan askeri yönetimlere bağlı olarak da çalışabilen bu kişiler, asker bulmak, maaşlarını ödemek, harcamaları kontrol ederek merkezi yönetime bildirmek gibi vazifelere de sahiptir<sup>77</sup>.



Fotoğraf 9 - Kurşun mühür / Lead seal (Foto. Z.Çakmakçı)

üretilmiş boş mühür pulları, bu kalıpların arasına yerleştirilir ve sonrasında alet, düz bir yüzeye konularak ve kalıpların üzerine çekiçe vurulur. Bu işlemle kalıptaki negatif desen, boş mühür pulu üzerine pozitif olarak geçer. Boulloterion hakkında detaylı bilgi ve görüntü için bkz. Bulgurlu 2007: 16-17, Res.1-2.

<sup>74</sup> Davidson 1952: 312.

<sup>75</sup> Koleksiyondaki bu mühür, Bizans kurşun mühürleri uzmanı Sayın Dr. Vera Bulgurlu tarafından okunarak, tarihlendirilmiştir. Kendilerine yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

<sup>76</sup> Bulgurlu 2007: 26-27.

<sup>77</sup> Bulgurlu 2007: 266.



**Katalog****Katalog No.1** (Fotoğraf 1)

Eser: Yüksük

Koleksiyon Envanter Numarası :266

Malzemesi :Bronz

Eserin Dönemi :Bizans/10-13. yüzyıl

Ölçüleri

En :2,3 cm

Yükseklik :2,7 cm

Çeper :0,1 cm

Koleksiyona Kayıt Tarihi :28.12.2007

Koleksiyona Geliş Şekli Armağan

**Eserin Tanımı:**

Silindirik formlu yüksük, üst kısmı kapalı üretilen yüksüklerin tipik bir örneğidir. Geniş çapı ve ağırlığı dolayısıyla bir kadından ziyade bir erkeğin kullanması için tasarlandığı tahmin edilmektedir. Üst kısmı hafif bombeli olan yüksüğün gövdesi üzerine gelişigüzel bir düzende nokta bezemeler serpilmiştir. Bunlar altta paralel bir çizgiyle son bulana kadar, gövdenin neredeyse yarısından fazlasını kuşatır. Bu çizginin devamına farklı genişlikte iki sıra daha paralel çizgi eklenmiş bunların arasındaki boşluk, sade bırakılmıştır. Tepede torna izi olabilecek merkezi bir deliğin bulunduğu yüksük üzerinde yeşil renkli bir korozyon tabakası mevcuttur.

**Katalog No.2** (Fotoğraf 2)

Eser: Kemer Tokası

Koleksiyon Envanter Numarası: 4

Malzemesi :Bronz

Eserin Dönemi :Bizans/7.-8. yüzyıl

Ölçüleri

En :3,6 cm

Boy :2,1 cm

Kalınlık :0,9 cm

Koleksiyona Kayıt Tarihi :2004

Koleksiyona Geliş Şekli :Ali Erkal tarafından armağan edilmiştir.

**Eserin Tanımı:**

Uç kısmı yuvarlak, menteşeli tarafı düz olan dikdörtgen formdaki kemer tokasının, menteşesi ve kilit dili mevcut değildir. Tokanın ön yüzü kazıma tekniğinde ve stilize bir üslupta hayvan tasvirleriyle bezelidir. Burada olasılıkla pelikan (?) ya da leylek (?) figürü boyun başlangıç hizasından itibaren ve birbirine simetrik olarak tasvir edilir. Figürlerin ortalarında kalan damla biçimli boşluk alana, kanatları açık ve ağzında bir dal tutar halde yavru bir kuş (olasılıkla güvercin) figürü kazanmıştır. Yavru gagasında bir dal tutar.

Simetrik verilen kuşların vücut detayları yatay çizgilerle, yavru kuşunkiler ise kesik çizgilerle işlenir. Tüm bezemenin etrafı derin bir yivle çerçevelenmiş ve kemer tokasının kenarları da yatay çentikli bir bantla kuşatılmıştır. Tokanın arka yüzünde üç adet bağlantı halkası bulunur. Bunlardan ikisi menteşeye yakın ve karşılıklı iki kenarda yer alırken; diğeri yuvarlak olan uç kısmın tam ortasına eklenmiştir.

**Katalog No. 3** (Fotoğraf 3a, 3b)

Eser: Kemer Tokası

Koleksiyon Envanter Numarası :3

Malzemesi :Bronz

Eserin Dönemi :Bizans/ 7. yüzyıl (?)

Ölçüleri

En :4,3 cm

Yükseklik :3,6 cm

Genişlik :0,7 cm

Koleksiyona Kayıt Tarihi :2004

Koleksiyona Geliş Şekli :Ali Erkal tarafından armağan edilmiştir.

**Eserin Tanımı:**

İnci dizisi şeklinde yuvarlaklarla çevrelenmiş, madalyon şeklindeki kemer tokasının ön yüzüne, yavrusunu besleyen kartal ya da şahin figürü resmedilmiştir. Kabartma tekniğinde yapılmış tasvirde, her iki kuşun kanat başları ve diğer vücut ayrıntıları ince kazıma çizgilerle verilmiştir. Zemin altın yaldızlıdır. Kemer tokasının bir yanından uzanan dikdörtgen kayış deliği, ön yüzde, yukarıya doğru hafifçe çarpıktır. Arka yüzeyde karşı toka parçasının girebileceği dikdörtgen bir girinti bulunur.

**Katalog No.4** (Fotoğraf 4)

Eser: Yüzük

Koleksiyon Envanter Numarası :218

Malzemesi :Bronz

Eserin Dönemi :Bizans

Ölçüleri

En :1,6 cm

Kalınlık :0,2 cm

Kaş Genişliği :0,4 cm

Koleksiyona Kayıt Tarihi :15.09.2005

Koleksiyona Geliş Şekli :Hasan Kireç tarafından armağan edilmiştir.

**Eserin Tanımı:**

Çap genişliğinden küçük bir parmak için yapıldığı anlaşılan yüzük, düzgün yuvarlak biçimli bir halkaya

sahiptir. Yüzük halkası yuvarlak kesitlidir. Yüzüğün kaş kısmı, oval biçimli ve hafifçe dışa bombelidir. Kaş kesiminin tam ortasına, uçları çatallı bir Yunan haçı kazınmıştır. Haç motifinin yüzük halkasına doğru devam eden her iki yanına, birkaç sıra halinde “V” biçimli kazıma çentikler atılmıştır.

#### **Katalog No.5** (Fotoğraf 5)

Eser: Anahtar

|                              |                               |
|------------------------------|-------------------------------|
| Koleksiyon Envanter Numarası | :262                          |
| Malzemesi                    | :Bronz                        |
| Eserin Dönemi                | :Bizans/Orta<br>Bizans Dönemi |
| Ölçüleri                     |                               |
| Çap                          | :2,6 cm                       |
| Yükseklik                    | :4,9 cm                       |
| Kalınlık                     | :0,3 cm                       |
| Koleksiyona Kayıt Tarihi     | :28.12.2007                   |
| Koleksiyona Geliş Şekli      | :Armağan                      |

#### *Eserin Tanımı:*

Anahtar, düzgün ve dairesel formlu bir halka ile bu halka içine geçirilip sabitlenmiş dikdörtgen kesitli bir anahtar dilinden oluşur. Anahtar dili, hareket edebilen bir milin uç kısmına eklenmiştir ve dışa doğru dikdörtgen bir çıkıntı yapar. Dil kısmı hemen hemen aynı genişlikte ve yine dikdörtgen biçimli iki deliğe sahiptir. Anahtar halkasının orta kısmında, yassı ve oval formda, dışa keskin bir profille çıkıntı yapan bir yüzük kaşı(?) yer alır. Eserin yüzeyi yer yer korozyonludur.

#### **Katalog No.6** (Fotoğraf 6, Çizim 1)

Eser: Röliker Haç

|                              |                        |
|------------------------------|------------------------|
| Koleksiyon Envanter Numarası | :330                   |
| Malzemesi                    | :Bronz                 |
| Eserin Dönemi                | :Bizans /10.-12.yüzyıl |
| Ölçüleri                     |                        |
| En                           | :4,7 cm                |
| Yükseklik                    | :8,1 cm                |
| Kalınlık                     | :0,4 cm                |
| Koleksiyona Kayıt Tarihi     | :27.05.2010            |
| Koleksiyona Geliş Şekli      | :Armağan               |

#### *Eserin Tanımı:*

Röliker haçın alt kanadı kayıptır. Ön parçasının alt kolu da korozyon kaynaklı erime nedeniyle zarar görmüştür. Rölikerin üst ve alt haç kolunda iki parçayı birleştiren menteşe çıkıntıları görülebilir. Haçın ön yüzündeki bezemeler korozyon dolayısıyla net olarak

görülememektedir. Ancak üst ve sol haç kolunda yer yer belirginleşen kazıma desenler ve harflerden burada tasvir edilen figürün Meryem olduğu anlaşılmıştır. Korozyon nedeniyle bedeninin yalnızca üst bölümü seçilebilen Meryem, stilize bir üslupta işlenmiş ve orans pozisyonunda betimlenmiştir. Figürün başı üzerinde MP ΘV (Meter Theo-Tanrı Anası) siglası zor da olsa okunabilmektedir.

#### **Katalog No.7** (Fotoğraf 7)

Eser: Zincir Haçı

|                              |             |
|------------------------------|-------------|
| Koleksiyon Envanter Numarası | :263        |
| Malzemesi                    | :Bronz      |
| Eserin Dönemi                | :Bizans     |
| Ölçüleri                     |             |
| En                           | :2,1 cm     |
| Yükseklik                    | :5 cm       |
| Kalınlık                     | :8 cm       |
| Koleksiyona Kayıt Tarihi     | :28.12.2007 |
| Koleksiyona Geliş Şekli      | :Armağan    |

#### *Eserin Tanımı:*

Haçın alt ve üst kolları merkezden uçlara doğru genişler. Bu kolların uç kısımlarına yekpare olarak birer askı halkası eklenmiştir. Haçın ön yüzünde, alt ve üst kolların bitimine doğru, profilli silmeden oluşan bir bezeme yer alır. Eserin arka yüzü ise düz ve bezemesizdir. Yüzeyde yer yer korozyon gözlemlenir.

#### **Katalog No.8** (Fotoğraf 8)

Eser: Pendentif Bronz Damga

|                              |                                              |
|------------------------------|----------------------------------------------|
| Koleksiyon Envanter Numarası | :2                                           |
| Malzemesi                    | :Bronz                                       |
| Eserin Dönemi                | :Bizans / Orta<br>Bizans Dönemi (?)          |
| Ölçüleri                     |                                              |
| Çap                          | :1,3 cm                                      |
| Yükseklik                    | :2,2 cm                                      |
| Sap genişliği                | :0,7 cm.                                     |
| Koleksiyona Kayıt Tarihi     | :2004                                        |
| Koleksiyona Geliş Şekli      | :Ali Erkal tarafından<br>armağan edilmiştir. |

#### *Eserin Tanımı:*

Konik gövdeli damganın yuvarlak boğumlu tepesine yekpare bir askı halkası ilave edilmiştir. Gövdenin boğuma yakın üst kısmına, birbirini takip eden bir sırada, ucunda yuvarlakların bulunduğu ters “V” biçimli motif dizisi oyulmuştur. Bronz damganın baskı yüzeyine yakın kenarları hafifçe yuvarlatılarak düzleştirilmiştir.

*Baskı yüzeyine stilize bir üslupla kuş tasviri kazılıdır. Kuşun gövde detayları kazıma çizgilerle yapılmış, içi nokta desenlerle doldurulmuştur. Kuşun kanadı, ibiği ve ayakları çizgilerden oluşur. Gagasının aşağısında kıvrımlı gövdesiyle bir yılan betimlenmiştir.*

### **Katalog No.9** (Fotoğraf 9)

Eser: Kurşun Mühür

|                              |                                           |
|------------------------------|-------------------------------------------|
| Koleksiyon Envanter Numarası | :210                                      |
| Malzemesi                    | :Kurşun                                   |
| Eserin Dönemi                | :Bizans / 6. yüzyıl                       |
| Ölçüleri                     |                                           |
| En                           | :2,1 cm                                   |
| Boy                          | :1,9 cm                                   |
| Kalınlık                     | :0,4 cm                                   |
| Koleksiyona Kayıt Tarihi     | :15.09.2005                               |
| Koleksiyona Geliş Şekli      | :Şükrü Tül tarafından armağan edilmiştir. |

#### *Eserin Tanımı:*

*Mühürün ön yüzü tahriptir. Arka yüzünde haçlı monogram: üstte Yunanca T üzerine Bizans OU harfi, altta X üzerine A, solda A, sağda P harfleri yazılıdır.*

*XAPTOYΛAPIOΣ (Khartoularios)*

*Khartoularios, merkezi ve eyalet yönetim birimlerinde görev yapan, resmi evrak ve arşiv sorumlusudur. Bu kişiler askeri ve dini kurumlarda da hizmet edebilirler.*

*Ref.: Zacos-Véglery 1972, no.291, monogram no.490.*

### **Kaynakça**

ACARA, M.,1997.

“Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan (Litürjik) Eserler”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

ACARA, / ESER, M., 2007a.

“Litürjide ve Günlük Kullanımda Maden Sanatı/ Metalworks in Liturgy and Everyday Life, Kalanlar, 12.ve 13.yüzyıllarda Türkiye’de Bizans, The Remnants, 12th and 13th Centuries Byzantine Objects in Turkey, İstanbul, 37-42.

ACARA, / ESER, M., 2007b.

“Röliker Haç/Reliquary Cross”, Kalanlar, 12.ve 13.yüzyıllarda Türkiye’de Bizans, The Remnants, 12th and 13th Centuries Byzantine Objects in Turkey, İstanbul, 182-186.

ACARA, / ESER, M., 2007c.

“Anahtar/Key”, Kalanlar, 12.ve 13.yüzyıllarda Türkiye’de Bizans, The Remnants, 12th and 13th Centuries Byzantine Objects in Turkey, İstanbul, 180-181, 187-189.

ACARA, / ESER, M., 2010.

“Hristiyanlıkta Haç Kültü ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Grup Haç”, Bizans ve Çevre Kültürler, Prof.Dr. Yıldız Ötüken’e Armağan (ed. S. Doğan-M. Kadiroğlu), İstanbul, 27-43.

ACARA, / ESER, M., 2015.

“Komana Kazısı Metal Buluntularından Bir Grup: Röliker Haçlar”, Komana’da Ortaçağ Yerleşimi, Yerleşim Arkeolojisi Serisi 5, Monografi 1, (ed. D.B. Erciyas-M.N. Tatbul), İstanbul.

ANLAĞAN, Ç. / ANLAĞAN, T. / GÜNSENİN, Y., 1995. Sadberk Hanım Müzesi Kataloğu, İstanbul

AYDIN A. 2003. “Reliquienkreuze im Museum von Ankara”, Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Dergisi, XII, İzmir, 25-40.

BAKIRTZI, D.P., 2002.

Byzantine Hours, Works and Days in Byzantium: Everyday Life in Byzantium, Hellenic Ministry of Culture, Athens.



- BEAUDRY, M. C., 2006.  
Findings: The Material Culture of Needlework and Sewing, Yale University Press, New Haven-London.
- BUCKTON, D., 1994.  
Byzantium: Treasures of Byzantine Art and Culture from British Collections (Ed. D. Buckton), British Museum Press, London.
- BULGURLU, V., 2007.  
İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Bizans Kurşun Mühürleri, İstanbul.
- CAMPBELL, S.D., 1985.  
The Malcove Collection, A Catalogue of the Objects in The Lilian Malcove Collection of the University of Toronto (Ed.S.D.Campbell), Canada.
- CAMPBELL, S.D. / CUTLER, A., 1991.  
"Enkolpion", The Oxford Dictionary of Byzantium, New York, Vol.1, 700.
- CHEYNET, J.C., 2011.  
"Bizans Mühürleri, Bir Toplumun Görüntüleri", Bizans, Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar (ed. A. Pralong), İstanbul, 319-336.
- DAVIDSON, G.R., 1952.  
The Minor Objects, Corinth, Vol.12, Princeton-New Jersey.
- DENKER, A. / ÇELİK, G.B., 2011.  
İstanbul'daki Bizans Sarayları/ Byzantine Palaces in Istanbul, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayını, İstanbul.
- EVANS, H./WIXOM, W.D., 1997.  
The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era 843-1261, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- FERRAZZOLI, A.F., 2012.  
"Byzantine Small Finds from Elaiussa Sebaste" Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, Byzas 15, (ed. B.Böhlendorf-Aslan- A. Ricci), İstanbul, 289-307.
- GILL, M.V., 1986.  
"The Small Finds", Excavations at Saraçhane in Istanbul, Vol. 1 The Excavations, Structures, Architectural Decoration, Small Finds, Coins, Bones, and Molluscs, (R. Harrison v.d.), Princeton University Press, Princeton.
- İMRANA, ALTUN, F., 2015.  
"Kuşadası Kadikalesi/Anaia Kazısı 2001-2012 Sezonu Bizans Küçük Buluntuları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bizans Sanatı Anabilim Dalı, İzmir).
- KARPOZİLOS, A. / CUTLER, A., 1991,  
"The Cross in Everyday Life", The Oxford Dictionary of Byzantium, New York, Vol.1, 550-551.
- KAZHDAN, A., 1991.  
"Belt", The Oxford Dictionary of Byzantium, New York, Vol.1, 280.
- KESER, KAYAALP, E. / TEOMAN, B., 2016. x  
"Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'nun Oluşumu ve Yüksek Öğrenim İçin Kullanımı" Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İzmir, Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 601-616.
- KÖROĞLU, G., 2012.  
"Medieval Small Finds from the Yumultepe Excavations 1993-2008" Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, Byzas 15, (ed. B.Böhlendorf-Aslan- A. Ricci), İstanbul, 309-318.
- LIGHTFOOT, M., 2003.  
"Afyon Arkeoloji Müzesi ve Amorium Kazılarında Bulunan Bizans Kemer Tokaları", Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı. 3, Ankara, 119-134.
- MERCANGÖZ, Z., 2012.  
"Kuşadası, Kadikalesi/Anaia Kazısı: Bizans Döneminden Birkaç Küçük Buluntu", Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, Byzas 15, (ed. B.Böhlendorf-Aslan- A. Ricci), İstanbul, 223-232.
- NESBITT, J. W., 1991.  
"Seals and Sealings", The Oxford Dictionary of Byzantium, New York, Vol.3, 1859-1860.
- ÖZDEMİR, H. / ÖZTAŞKIN G.K., 2009.  
"Denizli Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Bizans Dönemi Maden Haçlarından Bir Grup", XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. İstanbul, 489-499.

ÖZTUNCAY, B., 2007.

Gün Işığında: İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro ve Sultanahmet Kazıları, Vehbi Koç Vakfı yayını (Ed. B. Öztuncay), İstanbul.

PARANI, M. G., 2014.

"Optional extras or necessary elements? Middle and Late Byzantine male dress accessories", *Δασκάλα Απόδοση τιμής στην ομοτιμη Καθηγήτρια Μαίρη Παναγιωτίδη-Κεσίσογλου*, Athens, 407-435.

PARANI, M., 2003.

Reconstructing the Reality of Images: Byzantine Material Culture and Religious Iconography 11<sup>th</sup>-15<sup>th</sup> Centuries (The Medieval Mediterranean, Peoples, Economies and Cultures, 400-1453) Vol.41, Leiden-Boston.

PITARAKIS, B., 2006.

Les Croix-Reliquaires Pectorales Byzantines en Bronze, Bibliothèque des Cahiers Archéologiques XVI, Paris.

SCHULZE, / DÖRLAMM, M., 2009.

Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch- Germanischen Zentralmuseum, Teil II, Die Schnallen mit Scharnierbeschläg und Die Schnallen mit Angegossenem Riemendurchzug des 7. Bis 10. Jahrhunderts, Kataloge Vor- und Frühgeschichtlicher Altertümer, Band 30, 2, Mainz.

SPIER, J., 2003.

"Middle Byzantine (10th-13th century AD) Stamp Seals in Semi-precious Stone", *Through a Glass Brightly. Studies in Byzantine and Medieval Art and Archaeology, Presented to David Buckton*, (ed. C. Entwistle), New York, 114-126.

SPIER, J., 2012.

Byzantium and the West: Jewellery in the First Millennium, New York.

ÜNAL, C., 2015.

Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

VIKAN, G., 1991a.

"Belt-Fitting", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, Vol.1, 280.

VIKAN, G., 1991b.

"Keys", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, Vol.2, 1125.

VIKAN, G., 1991c.

"Seals, Cone or Pyramid", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York, Vol.3, 1858-1859.

WALDBAUM, J. C., 1983.

Metalwork from Sardis: The Finds Through 1974, Harvard University Press, London.

WARLAND, R., 2012.

"Der Gegenstand im Bild: zur Kontextualisierung von Realien in der byzantinischen Wandmalerei Kappadokien", *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, Byzas 15*, (ed. B.Böhlendorf-Aslan- A. Ricci), İstanbul, 369-384.

WILSON, R.J.A, 2016.

"On early thimbles: a seventh-century-ad example from Punta Secca, Sicily, in context", *Oxford Journal of Archaeology*, 35(4) 413-432.

YAMAN, H., 2012.

"Small Finds for the Dating of a Tomb from Amorium", *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, Byzas 15*, (ed. B.Böhlendorf-Aslan- A. Ricci), İstanbul, 331-342.

ZACOS, G.-VEGLERY, A.,

1972, *Byzantine Lead Seals*, Basel.